

kraju nam autor donosi današnju mađarsku riječ:

Rapire: *Ragadni* 88 <Rapina> ragadmány

Ako se Vrančićev talijanski prijevod sastoji od više riječi (imenica s prijedlogom, sintagma, itd.), ta je natuknica uvedena po ključnoj riječi:

Dente: *Fogh* 27 <Dens> fog; **Che ha** ~i: *Fogas* 27 <Dentatus, a, m> fogas; **Senza** ~i: *Fogatlan* 31 <Edentulus> fogatlan

Leksička građa iz molitava s kraja *Dikcionara* označena je kraticama, npr. SA (Symbolum Apostolorum), ICh (Institutio Christiana), itd.

Zahvaljujući tako predstavljenoj građi, moguće je smetnuti s uma da se radi o djelu starom četiri stoljeća, no na zadnjih nas šest stranica autor podsjeća na starost *Dikcionara* donoseći ilustracije naslovnice, dio iz povelje Alfonsu Carillu, pozdrav čitatelju, zatim Vrančiću upućen pohvalni govor Hieronymusa Arconatusa, jednu stranicu peterostupačnoga rječnika i, na kraju, dio iz *Vjetrovanja*.

Zaključimo, dakle, ovaj prikaz riječima hvale: pregledan, jednostavan, razrađen do najmanjih detalja te nadasve potreban. Kako autor kaže, cilj mu je poslužiti istraživačima u području talijanske historijske gramatike kao i istraživačima ortografije onoga vremena te svima onima koji se zanimaju za povijesne izvore na području Mađarske ili Kneževine Transilvanije. Autor je primijenio relativno stroge leksikografske organizacijske principe (koliko je to dopuštala priroda samog *Dikcionara*), a namjera mu je bila ponuditi preciznu informaciju i na cjelovit i vjeran način dati mađarsko-talijansku i talijansko-mađarsku građu iz *Dikcionara*.

Dodajmo za kraj da ovaj rječnik, kao ni Putančev, nije praktične naravi, a prava mu je svrha popisati bogatu i potpunu mađarsku leksičku građu 16. stoljeća.

Ivana Lovrić-Jović

Drukčiji pogled na sintaksu

(Ivo Pranjković, *Druga hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2001, 179 str.)

U izdanju Hrvatske sveučilišne naklade izašla je 2001. godine *Druga hrvatska skladnja* autora Ive Pranjkovića, a 2002. drugo, promijenjeno izdanje njegove prve *Hrvatske skladnje*. Knjiga *Druga hrvatska skladnja* sastoji se od 20 članaka ili, kako autor kaže, “ogleda”, koji su već prije objavljeni, a namijenjena je “studentima (...), profesorima hrvatskoga jezika, profesorima stranih jezika, filolozima u širokom smislu riječi te svima onima koji se s bilo kojega motrišta bave sintaktičkom problematikom”.

U knjizi je obrađena raznovrsna sintaktička problematika. Prvih nekoliko članaka posvećeno je prijedlozima. Već u prvome Pranjković iznosi Balabanovu podjelu na dimenzionalne i nedimenzionalne prijedloge i time sadržajno određuje iduća tri članka. Najprije detaljno obrađuje prostorne prijedloge. Semantički opis temelji na razlikovanju predmeta kojemu se određuje mjesto (objekt lokalizacije) i predmeta pomoću kojega se drugom predmetu određuje mjesto (lokalizator). Postavio ih je u 20 (konkretnijih) prostornih odnosa. Sličnu je shemu iznio i za vremenske prijedloge (u suodnosu je događaj i vremenski lokalizator koji precizira vrijeme događanja), podijelivši ih u 16 značenjskih grupa. Nedimenzionalnim prijedlozima svojstveno je apstraktnije značenje i oni su se razvili iz dimenzionalnih značenja. Pranjković izdvaja 20 nedimenzionalnih značenja (kojima se izriču sredstvo, posljedica, uvjet...). Budući da je u semantici i inače teško odrediti oštre granice, pitanje je može li semantička analiza uopće biti precizna i potpuna. Npr. prijedložni izraz *smijati se od srca* može imati i ablativno i modalno značenje, što se i u tekstu pokazuje.

Dio knjige posvećen prijedlozima u cjelinu zaokružuje članak *Prijedlozi u jednojezičnim rječnicima*, u kojemu autor daje

kratak pregled njihove obrade u našim rječnicima. Osnovno značenje prijedloga, kako tvrdi Pranjković, u njima nije jasno opisano, pa iz toga proizlazi nepreciznost daljeg opisa. Na kraju, kao zaključak, predlaže kako obraditi prijedloge u jednojezičnim rječnicima.

U tekstu *Suodnosna vezna sredstva* Pranjkoviću su to sredstva u uzajamnom odnosu. To je ponajprije kataforičko-anaforički odnos između zamjenjivačko-upućivačkih riječi i odgovarajućih odnosnih i/ili upitnih zamjeničkih riječi ili veznika. Korelativne rečenice mogu se odrediti kao posebna vrsta zavisnosloženih rečenica u kojima se pretpostavlja nazočnost suodnosne sastavnice sinsemantične naravi u ustrojstvu glavne rečenice. Kada suodnosna sastavnica dođe u kontaktni položaj s veznikom, prestaje funkcionirati kao determinator ili intenzifikator, gubi svoj naglasak te vrlo lako može srasti s veznikom i interpretirati se kao jedinstveno vezno sredstvo ili kao složeni veznički izraz. Najizrazitije su korelativne predbene rečenice kojima se izriče odnos jednakosti.

U niz članaka o zavisnim rečenicama kao da je zalutao članak *Izražavanje (ne)određenosti*. Dosad se ta kategorija vezivala isključivo uz pridjeve, što je pogrešno jer se ona zapravo odnosi na predmet (imenicom označeni sadržaj) koji je poznat ili nepoznat, tj. određen ili neodređen. Primarni način izražavanja (ne)određenosti pomoću određenih ili neodređenih oblika pridjeva pretrpio je najviše promjena (sve su rjeđi oblici neodređenih pridjeva, a gube se i proizvodne razlike), ustupajući mjesto sekundarnim načinima, kao što su različiti padežni oblici, kategorija broja (množina se veže uz neodređenost, a jednina uz određenost), upotreba svršenih glagola koja signalizira neodređenost i nesvršenih koja signalizira određenost, red riječi i rečenični naglasak. Kategorija (ne)određenosti može se izraziti i na razini složene rečenice te pomoću leksičkih sredstava.

U članku *Izražavanje dopusnosti* Pranjković obrađuje taj izuzetno kompleksan sintaktičko-semantički odnos. Moglo bi se reći da je dopusnost na pola puta između uzročnosti i pogodbenosti pa se, ovisno o tome koja je strana jače izražena, razlikuje dopusnost zasnovana na razbijanju uzroka i dopusnost zasnovana na razbijanju uvjeta. Iz toga slijedi podjela na uzročnodopusne, realnodopusne, potencijalnodopusne i irealnodopusne rečenice. Dopusnost se može izraziti na razini sintagme, složene rečenice i teksta. Najčešće se izražava subordinacijom, pri čemu se koriste brojni veznici i čestice (*ma, makar, god, sve, baš, neka...*).

Gradacijske rečenice dosad nisu izdavanae kao poseban tip ili podtip rečenica, ali Pranjković predlaže novi pristup jer postoje posebna jezična sredstva za izražavanje gradacijskog odnosa, a to su gradacijski veznički izrazi. Podijelio ih je na rečenice korelativnog tipa, kojima je svojstven veznički izraz *ne samo ... nego (n)i*, i rečenice nekorelativnog tipa, s vezničkim izrazima *a kamoli, a nekmoli*. Takvim se rečenicama bavio Miloš Kovačević, pa se Pranjković osvrće i na njegove radove. Slaže se s njime da to nisu zavisnosložene rečenice (kako ih se prije određivalo) i svrstava ih u podvrstu suprotnih, za razliku od Kovačevića, koji se dvoumi između sastavnih i posebnog tipa koordiniranih rečenica. Te su rečenice strukturno suprotne, a i temeljni su im veznici suprotni (*a, nego/već*), zbog čega se nikako ne mogu svrstati u sastavne. Osim toga, gradacijski je odnos bliži suprotnosti jer je riječ o raznolikosti, neusklađenosti.

U analizu zavisnosložene rečenice Pranjković uvodi novi kriterij – kriterij habitualnosti, kojim se naznačuje da se radnja glavne surečenice odvija bez obzira na okolnosti u zavisnoj (*Koga god sretnete, pozdravite ga*). U tim se rečenicama obvezatno javlja čestica *god*, pa Pranjković proučava njezin nastanak, prijašnje oblike i etimološki identitet te kako je obrađena u gramatikama hrvatskoga standardnog jezika. U suvremenom jeziku mijenja se i upotreba te čestice,

pa zamjenice tipa *tko god, što god* sve rjeđe dolaze samostalno i vezane su uglavnom uz zavisnosložene rečenice. Dobar opis tih zamjenjivačko-upućivačkih riječi nuždan je za uspješan opis složenih rečenica.

Kompletivnim rečenicama mjesto otvaraju glagolski i imenički izrazi koji označuju kakvu mentalnu djelatnost (*Ivan je mislio da nećemo doći*). Za razliku od drugih zavisnosloženih rečenica, kod kompletivnih rečenica važnija je zavisna surečenica jer ona nosi obavijest, dok glavna postavlja u odnos ono što je rečeno i onoga koji govori. Ipak, za potpun opis tih rečenica važno je značenje glagola ili imenskih dijelova predikata. Kompletivne rečenice mogu biti izjavne ili zavisnoupitne. U izjavnima veznici su *da, što, gdje, neka, kako*, a u zavisnoupitnima upitne zamjenice i prilozima.

Poglavlje *Sintaksa i semantika uzroka* prikaz je monografije Miloša Kovačevića *Uzročno semantičko polje*. Kovačević "polazi od uzročnosti kao semantičke kategorije u najširem smislu riječi". Kausalnost kao lingvistička kategorija uvjetovana je kausalnošću kao misaonom kategorijom. Misaone kategorije su univerzalne, a jezične kategorije nužno su kategorije nekog jezika. U hrvatskom se kausalnost izražava sintaktičkim jedinicama kao što su: uzročne padežne i prijedložne sintagme, rečenice sa subordiniranom uzročnom klauzom asindetškog ili sindetskog tipa, rečenice s uzročno upotrijebljenim glagolskim prilozima, rečenice s uzročnim predikativnim apozitivom, rečenice s uzročnim zamjeničkim prilozima i priložnim izrazima, sintagme s uzročnim prilozima pridjevskoga podrijetla. Osnovni semantički tipovi uzroka jesu uzrok tipa izazivača, motiva, kriterija i razloga s podvrstom povoda.

Druga knjiga koja je zainteresirala Pranjkovića jesu *Spisi iz sintakse i semantike* Milorada Radovanovića u kojoj autor u pet poglavlja (*Nominalizacija, Dekompozicija, Determinacija, Parcelacija i Naracija*) istražuje semantička načela po kojima se organiziraju i realiziraju sintaktičke konstrukcije.

U rečeničnoj kondenzaciji rečenični sadržaj priopćava se nerečeničnim jezičnim sredstvima, tj. sredstvima bez predikacije izražene finitnim glagolskim oblikom. Kondenzacija je svojstvo zajedničko svim jezicima, a njezino pojavljivanje može biti uvjetovano izvanjezičnim ili unutarjezičnim razlozima. Pranjković izdvaja Radovanovićevu analizu i sistematizaciju struktura s obaveznim a neekspliciranim determinatorom, analizu njihove semantike i njihovu klasifikaciju.

Stilovima se Pranjković bavi u dva članka. Razgovorni stil razlikuje se od drugih stilova standardnoga jezika time što je uronjen u neku situaciju (kontekst, vizualno osjetna situacija i presupozicijska situacija) i zahvaljujući tome ne mora se sve verbalizirati. Koje su to situacije, koji je dio verbaliziran, a koji neverbaliziran, proučio je autor u članku *Iz tipologije konsituativnih iskaza*.

Nominalizacija kao izvođenje imenskih konstrukcija od glagolskih jedan je od kriterija podjele stilova na apstraktne (znanstveni, administrativni i publicistički) i konkretne (razgovorni i beletristički). Nominalizacijom se struktura čini statičnom, obezličenom, a ima je više tipova: kondenzacija, dekompozicija, prepozicionalizacija, intenzifikacija. Svaki od njih autor je detaljnije opisao. Iako su neke konstrukcije protjerivane kao da nisu u duhu hrvatskoga jezika, ipak se njihova upotreba u pojedinim stilovima ne može smatrati pogrešnom. Osim nominalizacije karakteristikom nekih stilova javljaju se i prijedlozi koji apstrahiraju značenje (*s obzirom na + A*), zatim zavisne rečenice sa značenjem prijedložnog potpadeža (*što se tiče toga*), poprijedloženi prijedložni izrazi (*na temelju*), pogodbenost izražena prijedložnim/nominalnim konstrukcijama, asindetizam i koordinacija odnosno sindetizam i subordinacija itd.

Naredna dva poglavlja bave se promjenama u jeziku. U *Sintaktičkim inovacijama u hrvatskome standardnom jeziku (1945–1995)* Pranjković bilježi promjene nastale u jeziku (u upotrebi padežnih oblika, prijedložnih izraza, glagolskih oblika i na razini rečeni-

ce); kako oblike koji su već zastarjeli tako i one koji tek nastaju, napominjući pri tome što norma ne preporučuje.

U *Sintaksi i normi* proučava “odnos norme prema porabi prijedloga i veznika” kakav je bio nekad i kakav je sad. Izvor su mu savjetnici i gramatike 20. stoljeća, a iznosi i svoje mišljenje. Pranjkić je fleksibilan, ali nije za radikalne promjene jer se tu susrećemo s velikim brojem raznolikih uporaba i svaka sintaktička inačica može naći svoje mjesto, pa su normativni zahvati sintaktičkoj razini manje primjereni nego ostalima.

U poglavlju *Sintaksa u suvremenoj nastavi* spominje Pranjkić neke probleme u nastavi sintakse. Jedan od njih je i problem razgraničenja od drugih disciplina (npr. morfologije, semantike i stilistike), zatim formalizirani i simplificirani pristup u izvođenju, a upravo se na razini sintakse “događa ono magično preslikavanje univerzuma u jezične strukture koje jezik čini daleko najsavršenijim sustavom”, što bi sintaksi trebalo osigurati središnje mjesto, a upravo se ona zaobilazi. Problem je i nedostatak dobrih udžbenika.

U posljednja tri poglavlja autor se vraća u prošlost i obrađuje doprinose hrvatskih jezikoslovaca sintaktičkoj problematici. Stjepanu Ivšiću kao mladogramatičaru sintaksa nije bila primarni interes, ali se u mnogim radovima doticao sintaktičkih pitanja. Neke rasprave naslovom ulaze u to područje, ali ih ne obrađuju. Iz područja sintakse napisao je pet jezičnih savjeta, a u posebnom članku obradio novinarski jezik (stil). Sintaksom se Ivšić najviše bavio u *Poredbenoj slavenskoj gramatici*. I Ljudevit Jonke bavio se više drugim područjima (pravopis, pravogovor, akcentuacija), nego sintaksom. Mnogi Jonkeovi članci odnose se na upotrebu prijedloga. Bavio se genitivom, sročnošću, glagolskom rekcijom, sintaksom glagola, redom riječi. Ti su članci uglavnom savjetodavnog karaktera. U početku članka *Iz sintakse Lastričeva Svetgnjaka* Pranjkić je dao osvrt na Kuninu monografiju, te zatim iznio sintaktičke osobitosti Lastričevih djela

koje su dosad prilično slabo proučene.

I kao zaključak može se reći da se u knjizi zaista može naći ponešto od svega. Neka je područja autor obradio temeljitije, kao npr. prijedloge, a neka je obradio na nov način – zavisnosloženim rečenicama pristupa obavijesno, pa nastaju dijelovi nove sintakse rečenice. Bilo bi zanimljivo vidjeti taj sustav u cjelini i usporediti ga s postojećim. Knjiga je na neki način i normativna jer autor često daje komentare sa stajališta norme. Naravno, ponekad korigira i normu, ali još uvijek ostavlja prostora čitatelju da se, poučen objašnjenjem, sam odluči.

Bogata literatura o sintaktičkoj problematici, kazalo pojmova i kazalo autora omogućuju lakše snalaženje. Tek jedna sitna primjedba: popis izvora i literature bio bi pregledniji kada bi djela autora bila poređana kronološki, a ne abecedno, pogotovo zato što bilješke u člancima upućuju na autora i godinu, a ne na autora i naziv članka.

U ovoj su vrijednoj knjizi sada na jednom mjestu sabrani Pranjkićevi radovi iz područja sintakse nastali u pravilu poslije 1993. godine. Raznolikost obrađenih tema i uočeni problemi može biti poticajna novim proučavateljima sintakse.

Ivana Matas Ivanković

Korelacijska sintaksa

(Branko Tošović, *Korelaciona sintaksa: Projekcional*, Institut fuer Slavistik der Karl-Franzens-Universitaet Graz, Graz 2001, 454 str.)

Autor knjige *Korelaciona sintaksa* Branko Tošović profesor je slavistike na sveučilištu u Grazu. Njegova iznimno bogata bibliografija obaseže više desetaka bibliografskih jedinica, a među zadnjim objavljenim naslovima uz ovu su još dvije opsežne knjige – *Stilistika glagola* (1995) i *Funkcionalni stilovi* (2002).